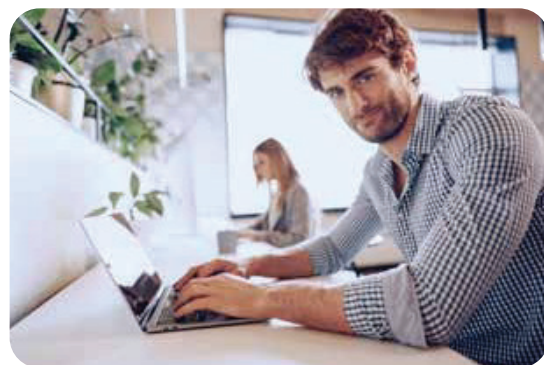


OSNOVNE INFORMACIJE O DIGITALNOJ, MEDIJSKOJ I FINANCIJSKOJ PISMENOSTI

1. Uvod u digitalnu pismenost

Digitalna pismenost danas predstavlja skup znanja i vještina kojima se omogućuje učinkovito i sigurno kretanje kroz digitalni svijet. To podrazumijeva osnovno razumijevanje rada računala i mobilnih uređaja, sposobnost pronalaženja i dijeljenja informacija putem interneta, kao i svjesnost o tome kako svoje osobne podatke zaštititi od zlouporabe.

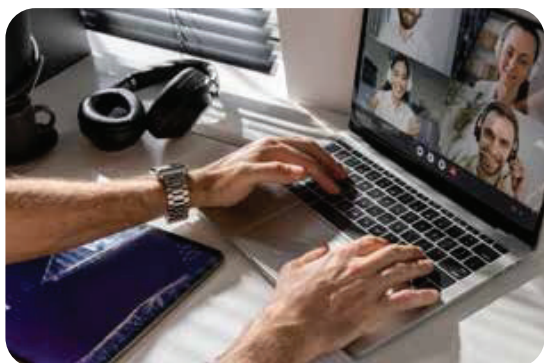


Razumijevanje računala i operacijskih sustava

Računalo je elektronički uređaj koji obrađuje podatke, dok operativni sustav predstavlja osnovni softver koji omogućuje njegovo funkcioniranje i korištenje. Operativni sustav upravlja radom hardvera, aplikacija i korisničkih postavki te omogućuje komunikaciju između korisnika i uređaja. Razumijevanje ove povezanosti pomaže korisnicima da se lakše snalaze u radu s digitalnim uređajima i njihovim osnovnim funkcijama.

Bez obzira koristite li stolno računalo, prijenosnik ili pametni telefon, svrha operativnog sustava (primjerice Windows, macOS, Linux, Android, iOS) jest omogućiti jednostavan pristup programima i aplikacijama. Ono što je nekad bilo rezervirano za stručnjake danas je dostupno svima: instalacija i deinstalacija aplikacije, ažuriranje sustava i briga o redovitom čišćenju nepotrebnih datoteka. Važno je redovito provjeravati postavke za ažuriranje i sigurnost kako biste se zaštitili od zlonamjernih programa ili hakerskih napada.

Osnove interneta i online komunikacije



Internet možemo zamisliti kao golemu mrežu koja povezuje računala diljem svijeta. Na toj mreži pronalazimo raznovrsne usluge: od e-pošte, koja je i danas jedan od najvažnijih oblika poslovne komunikacije, do društvenih mreža, foruma i blogova. Većina ljudi svakodnevno koristi tražilice poput Googlea za pronalazak informacija, no pritom je važno znati razlikovati vjerodostojne izvore od onih koji to nisu.

2. Sigurnost i zaštita podataka na internetu

Prilikom korištenja interneta sigurnost bi trebala biti na prvom mjestu. Mnogima je tek nakon lošeg iskustva, primjerice krađe lozinke ili virusa koji uništava datoteke, jasno koliko je bitno redovito se informirati o načinima zaštite.

Zaštita osobnih podataka i lozinke

Jednostavne i kratke lozinke mogu se lako probiti, stoga je preporučljivo koristiti dulje i složenije varijante: kombinirati velika i mala slova, brojeve i posebne znakove. Primjer takve lozinke može biti „P1sm3n0st!“. Uz to, dobro je razmisliti o upotrebi upravitelja lozinke, programa koji na siguran način spremaju i pamte sve vaše pristupne podatke. Upravitelji poput Bitwardena ili 1Passworda omogućuju i automatsko generiranje složenih lozinki.

Prepoznavanje prijevara (phishing) i zlonamjernih programa

Phishing napadi obično dolaze kroz e-poštu, poruke na društvenim mrežama ili lažne internetske stranice. Njihov je cilj navesti vas da otkrijete osobne podatke, lozinke ili brojeve kreditnih kartica.

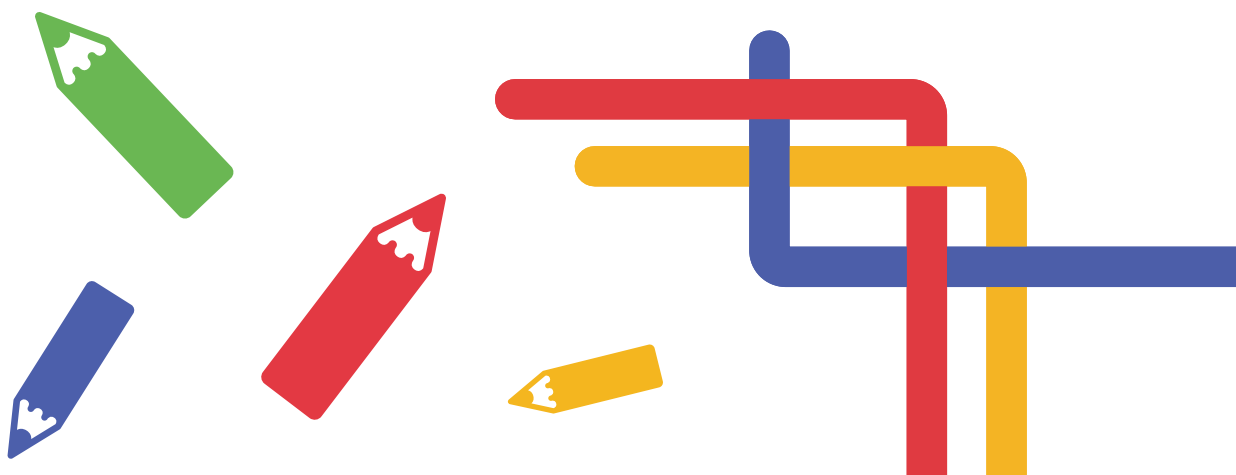
Uvijek provjerite pošiljatelja poruke i domenu web stranice na kojoj se nalazite. Ne kliknuti na privitke i poveznice u sumnjivim porukama. Osim phishinga, tu su i razni zlonamjerni programi (malware) te ucjenjivački programi (ransomware) koji zaključavaju vaše datoteke i traže otkupninu. Protiv njih se možete zaštititi redovitim ažuriranjem operativnog sustava, korištenjem antivirusnog softvera i sigurnosnim kopiranjem važnih datoteka.



Digitalni identitet i odgovorno ponašanje

Na internetu ostavljamo digitalni trag, objave na društvenim mrežama, komentare, fotografije, video zapise i druge digitalne zapise. Sve to čini naš digitalni identitet. Budite svjesni da ono što jednom javno objavite može trajno ostati dostupno, čak i ako naknadno to pokušate izbrisati.

Zato uvijek promislite kakav sadržaj dijelite, s kime ga dijelite i na koji način to može utjecati na vašu privatnost i privatnost drugih.



3. Medijska pismenost i kritičko razmišljanje

Medijska pismenost odnosi se na sposobnost razumijevanja i analize informacija koje dolaze iz različitih medija, od tradicionalnih (novine, radio, televizija) do suvremenih (digitalni portali, društvene mreže, blogovi). U svijetu preplavljenom informacijama važno je kritički pristupati onome što čitamo i gledamo, posebno u svjetlu pojave velikog broja medijskog sadržaja izmijenjenog ili stvorenog generativnom umjetnom inteligencijom.

Tradicionalni i digitalni mediji

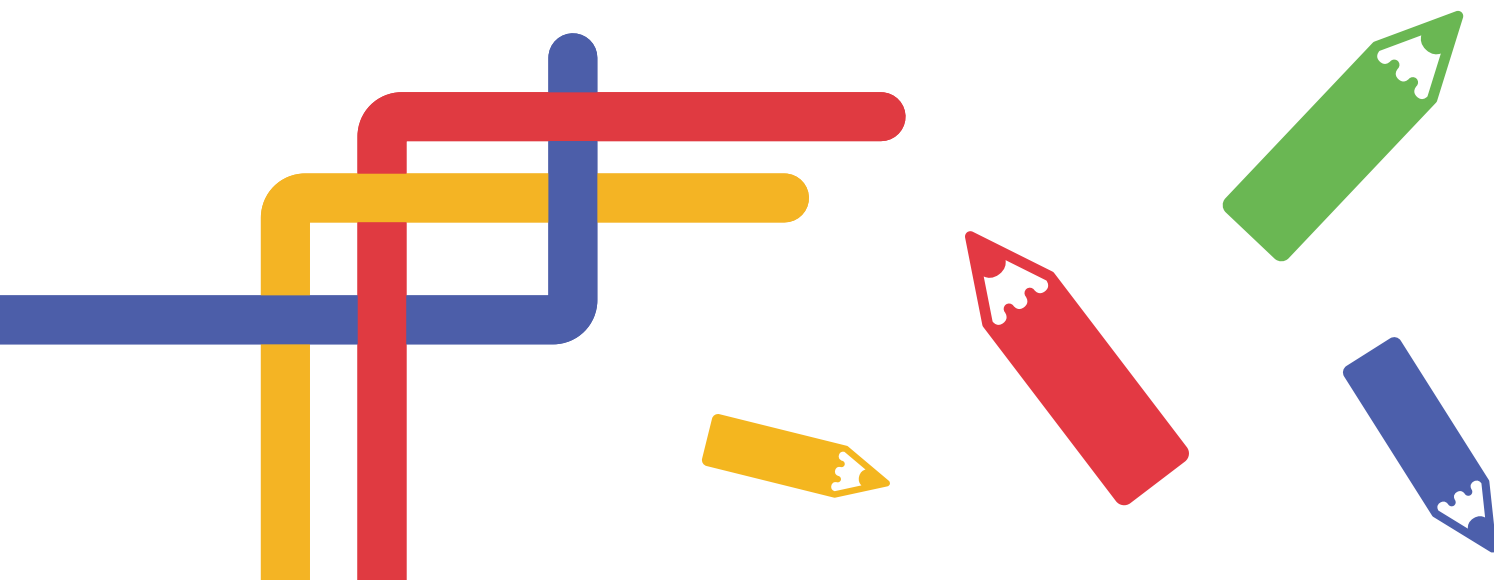
Tradicionalni mediji, poput novina i televizije, uglavnom imaju uređivačku politiku i jasnije standarde, iako to ne znači da su uvijek objektivni. Digitalni mediji otvorili su prostor svima da budu i autori i konzumenti. To je prednost, jer donosi brži pristup informacijama i veću raznolikost izvora, ali i mana, jer povećava opasnost od lažnih vijesti i neprovjerenog sadržaja.



Prepoznavanje dezinformacija i lažnih vijesti

Dezinformacije ili lažne vijesti obično koriste senzacionalističke naslove kako bi privukle pozornost. Često se pozivaju na „stručnjake” čije ime ili naslov nisu provjerljivi. U njima ćete pronaći ponavljanje određenih fraza koje potiču emocije (strah, ljutnju, senzaciju), a izostaju konkretni dokazi ili vjerodostojni izvori. Za razliku od njih, ozbiljniji mediji navode točne reference, citiraju stvarne stručnjake i ostavljaju prostor za različita mišljenja.

Provjerite tko stoji iza portala ili profila s kojeg dolazi vijest. Ako se radi o nepoznatoj stranici s lošom gramatikom i gomilom reklama, šansa da je riječ o lažnom sadržaju raste. Svakako usporedite barem dva ili tri različita izvora prije nego zaključite o vjerodostojnosti neke informacije.



4. Generativna umjetna inteligencija i deepfake

Generativna umjetna inteligencija (AI) vrsta je tehnologije koja može proizvoditi različite vrste sadržaja: slike, tekstove, sintetičke podatke i zvukove. Koristi skupove postojećeg sadržaja kako bi identificirala obrasce te ih zatim koristi za generiranje novog sadržaja. Primjenjuje se za pisanje tekstova i odgovora na poruke, za chatbotove korisničke podrške, za sinkronizaciju filmova i obrazovnih sadržaja na različitim jezicima, za stvaranje slika i glazbe, ali i za izradu deepfakeova kojima se imitiraju stvarne osobe.

Što je deepfake

Riječ „deep” dolazi od izraza „deep learning”, dubokog učenja, metode obuke računala na ogromnim količinama podataka kako bi izvodilo zadatke slične ljudskim. Riječ „fake” ukazuje na to da je sadržaj računalno generiran i da ga je teško razlikovati od sadržaja koji su stvorili ljudi.

Deepfakeovi su sve realističniji, pa čak i dobro informirani odrasli mogu imati problem s tom obmanjujućom tehnologijom. Roditelji su ranije učili djecu kako izraditi sigurnu lozinku, a danas imaju teži zadatak, naučiti ih kako prepoznati je li određeni sadržaj deepfake.

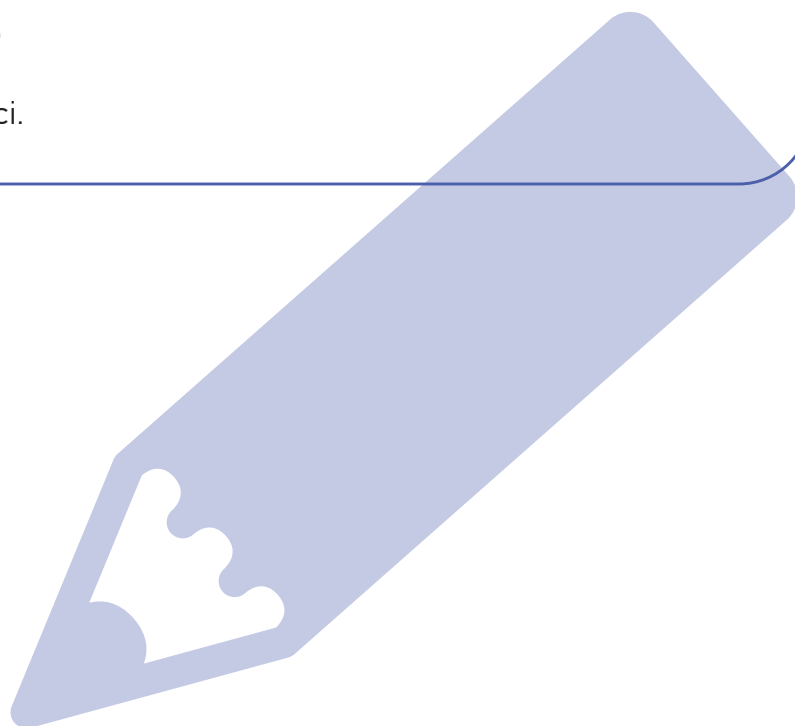
Deepfakeovi se koriste i u dobre svrhe, u muzejima, galerijama i filmovima, za oživljavanje povijesnih ličnosti ili za zabavu, poput filtera sa zamjenom lica. Nažalost, te je pozitivne primjene zasjenila upotreba u svrhu zavaravanja ljudi, gdje se deepfake može smatrati digitalnom krivotvorinom.

Kako prepoznati deepfake

Prepoznavanje deepfakea nije lak zadatak ni za stručnjake.

Na nevjerodostojan sadržaj mogu ukazivati:

- neobične sjene i neujednačeno osvjetljenje,
- nesrazmjerni pokreti usnama u odnosu na govor,
- mrlje i prijelazi između pozadine i lica,
- robotski pokreti i nedostatak pokreta jezikom,
- neobično treptanje ili izostanak treptanja,
- zamagljeni ili nejasni rubovi osobe,
- neujednačene nijanse kože,
- neljudski ili robotski vokalni obrasci.



5. Financijska pismenost, osnove i praktični savjeti

Financijska pismenost jedna je od ključnih vještina za stabilan i neovisan život. Ona uključuje vođenje osobnog ili kućnog budžeta, razumijevanje različitih financijskih proizvoda i usluga poput bankarskih računa, kredita i osiguranja te sposobnost planiranja budućnosti kroz štednju i investicije. Pojavom novih monetarnih sustava kao što su kriptovalute susrećemo se s izazovima kao što su nevjerođostojnost, nesigurnost i nerazumijevanje načina funkcioniranja sustava.

Vođenje kućnog budžeta

Kućni budžet započinje popisom svih izvora prihoda (plaća, honorari, mirovine, stipendije, dječji doplatok i slično) te popisom troškova (stanarina, režije, hrana, prijevoz, obrazovanje, zabava, odjeća, higijena). Cilj je postići ravnotežu između troškova i prihoda, ali i unaprijed planirati kako biste dio sredstava mogli odvojiti za štednju. Postoji mnogo jednostavnih načina za praćenje troškova, od klasičnih bilježnica i olovke do digitalnih, kao što su Excel tablice, Google Sheets i mobilne aplikacije koje omogućavaju unos stavki, automatsko generiranje ishoda i grafički prikaz.

Štednja i investicije

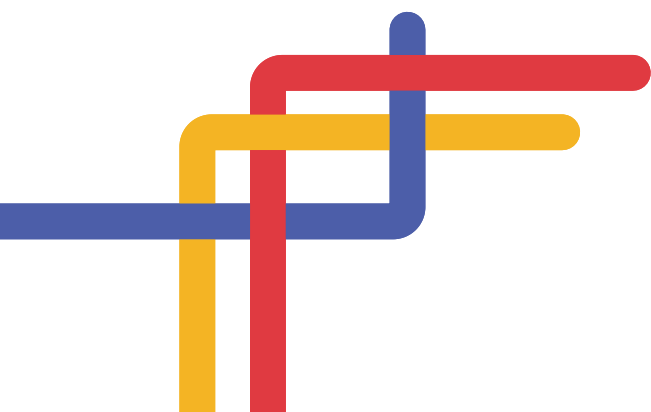
Ako želimo imati financijsku sigurnost, ključno je redovito odvajati dio prihoda za štednju, ponekad je to samo 5 do 10 posto mjesečnih primanja, no i to može imati velik utjecaj ako se dugoročno gleda. Štednju možete oročiti u banci ili je ulagati u različite instrumente poput investicijskih fondova, dionica ili obveznica. Svaka vrsta ulaganja nosi rizike i moguće prinose, stoga je mudro prethodno se informirati ili savjetovati sa stručnjacima.

Bankarski proizvodi i usluge

Banke nude razne usluge, od osnovnih tekućih i žiro računa do kreditnih kartica, potrošačkih i stambenih kredita te usluga online i mobilnog bankarstva. Kreditne kartice mogu biti privlačne jer omogućuju kupnju na rate ili čak s odgodom plaćanja, ali nepromišljena upotreba može dovesti do duga. Stoga uvijek treba voditi evidenciju o svojim obvezama, rokovima plaćanja i kamatnim stopama.

Zaštita potrošača

Znanje o potrošačkim pravima može vam uštedjeti novac i živce. Primjerice, kod online kupnje unutar Europske unije imate pravo vratiti neiskorišteni proizvod u roku od 14 dana bez navođenja razloga. Upoznajte se i s jamstvenim i reklamacijskim rokovima za proizvode koje kupujete. Ako naiđete na poteškoće, obratite se službama za zaštitu potrošača ili udrugama koje se bave tim područjem.



6. Praktični dio: radionice, radni listovi i vježbe

Kako biste stečeno znanje primijenili u praksi, ovaj edukativni paket sadrži i popratne materijale koje možete koristiti samostalno ili u grupi, primjerice u školi, na radnom mjestu ili u sklopu rada udruga.

Radionice

- **„Sigurnost na internetu”** – Sudionici prolaze kroz instaliranje i ažuriranje antivirusnog softvera, učenje o dvofaktorskoj autentifikaciji, prepoznavanje lažnih poruka e-pošte i pravilan odabir lozinki.
- **„Izradi kućni budžet”** – Sudionici u grupama izrađuju mjesečni ili godišnji proračun, uče kako rasporediti troškove i kako planirati štednju.
- **„Kritičko čitanje medija”** – Analiziraju se vijesti iz različitih izvora te uspoređuju naslovi i sadržaji kako bi se vidjelo može li se isti događaj prikazati na različiti način.
- **„Prepoznavaj AI sadržaj”** – Sudionicima se prikazuju parovi stvarnih i računalno generiranih fotografija, snimaka i tekstova te se zajednički traže znakovi obrade i izvor sadržaja.

Radni listovi i tablice

- **Tablica za praćenje prihoda i rashoda** – Mjesečni pregled u koji se po kategorijama unose troškovi, a na kraju mjeseca radi se analiza gdje se najviše trošilo i zašto.
- **Popis za provjeru sigurnosnih mjera** – Pomoću kratkog upitnika (je li ažuriran antivirus, imate li jaku lozinku, koristite li pohranu u oblaku) korisnici mogu brzo provjeriti svoju razinu digitalne sigurnosti.
- **Vježba prepoznavanja manipulativnih naslova** – Sudionicima se predstavi niz naslova u kojima trebaju otkriti one koji su potencijalno lažni ili senzacionalistički, a potom obrazložiti svoje zaključke.

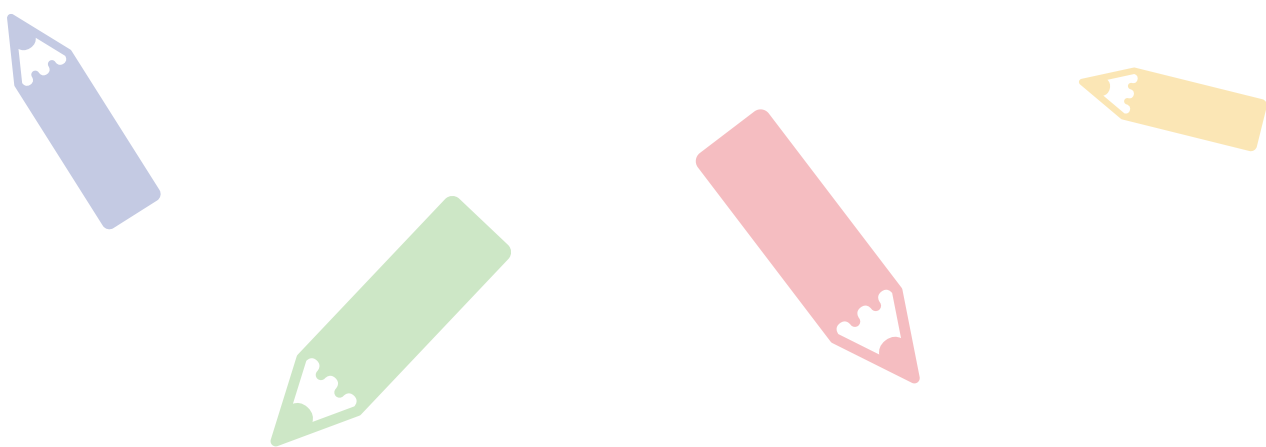


7. Zaključak i dodatni izvori

Ovaj paket obuhvaća tri ključna segmenta: digitalnu pismenost, medijsku pismenost i financijsku pismenost. Cilj mu je omogućiti širu sliku o tome kako funkcionira suvremeni digitalni svijet, kako informacijski kanali mogu utjecati na naša uvjerenja i odluke te kako možemo razvijati zdrav odnos prema vlastitom novcu i potrošnji.

Ako želite saznati više:

- **Digitalna pismenost.** – Vodiči objavljeni na stranicama Ministarstva znanosti, obrazovanja i mladih te online tečajevi koji se bave osnovama računalnih sustava i internetske sigurnosti.
- **Medijska pismenost** – Stranice poput medijskapismenost.hr (Agencija za elektroničke medije) pružaju velik broj članaka, priručnika i radionica, a verifeye.hr redovito provjerava aktualne vijesti i širenje dezinformacija.
- **Financijska pismenost** – Informacije i savjete o osobnim financijama nude Hrvatska narodna banka (HNB) i Hrvatska agencija za nadzor financijskih usluga (HANFA), kao i neprofitne organizacije te portali specijalizirani za upravljanje kućnim budžetom i ulaganje.
- **Pomoć i prijava štetnog sadržaja** – Centar za sigurniji internet, csi.hr, prijava nezakonitog sadržaja na report.csi.hr te telefon za nestalu djecu 116 000.



**Oš Svete Ane
u Osijeku**



Projekt financira:

REPUBLIKA HRVATSKA
Ministarstvo znanosti,
obrazovanja i mladih